

Wstęp

Podjęta i zaprezentowana w niniejszej monografii kwestia doświadczania problemów alkoholowych przez kobiety z wielu względów jest tematem interesującym i ważnym zarówno poznawczo, jak i badawczo.

Po pierwsze, z prowadzonych cyklicznie badań diagnozujących wielkość i strukturę spożycia alkoholu w litrach na jednego mieszkańca wyłania się tendencja (poza małymi wahaniami) wzrastająca. W świetle różnych źródeł i szacunków¹ uznaje się, że 10-20% populacji obywateli RP ponosi straty związane z nadużywaniem alkoholu (z czego 3-5% to osoby, które można uznać za uzależnione od alkoholu). Kwestie alkoholowe są więc problemem ciągle obecnym w Polsce, nie tylko zindywidualizowanym, lecz także ujawniającym swój społeczny charakter.

Po drugie, w tę tendencję wzrostową wpisuje się również spożywanie alkoholu przez kobiety. Z pewnością w ciągu ostatnich kilkunastu lat zmienił się wzorzec używania i nadużywania alkoholu przez kobiety, wyraźnie wzrósł odsetek kobiet pijących alkohol w sposób ryzykowny i szkodliwy oraz kobiet, u których występuje pełnoobjawowe uzależnienie od alkoholu. Już teraz, jak sygnalizuje Krzysztof Gąsior, „prowadzone w ostatnim czasie badania epidemiologiczne nad problemami zdrowia psychicznego Polaków wskazują, że na 10 nadmiernie pijących lub uzależnionych mężczyzn przypada jedna kobieta. Jeśli więc w Polsce jest ok. 600-700 tys. alkoholików, to w grupie tej znajdujemy blisko 70 tys. kobiet (...). Wśród osób korzystających z terapii odwykowej proporcja ta wynosi już 5 do 1. Dane te wskazują, że choć kobiet uzależnionych jest zdecydowanie mniej niż mężczyzn, to jednak szybciej doświadczają one skutków uzależnienia i szybciej podejmują terapię odwykową”². Współczesne

¹ Przykładowo: wyniki badań zrealizowanych w Polsce w latach 2010-2011, w ramach projektu „Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej. EZOP Polska”, pozwalają szacować liczbę osób nadużywających alkoholu na ponad 3 mln, w tym uzależnionych od alkoholu na ponad 600 tys. Za: J. Moskalewicz, A. Kiejna, B. Wojtyniak (red.), *Kondycja psychiczna mieszkańców Polski. Raport z badań „Epidemiologia zaburzeń psychiatrycznych i dostęp do psychiatrycznej opieki zdrowotnej – EZOP Polska”*, Warszawa 2012, s. 255; o innych wynikach badań mowa jest w podrozdziale 3.1.

² K. Gąsior, *Kobiety, alkohol i środki odurzające – powstanie problemów*, cz. 1, „Świat Problemów” 2014, nr 3, s. 5.

Polki żyją w zawieszeniu pomiędzy naciskami kulturowymi i obyczajowymi, wzmacnianymi dostępnością alkoholu, reklamą, coraz lepszym sytuowaniem materialnym a pełnionymi przez nie rolami społecznymi (mającymi charakter czynnika stresogenego) – kumulacja tych czynników sprawia, że wspomniana tendencja wzrostowa może się utrzymać.

Po trzecie, wprowadzenie uzależnienie kobiet od alkoholu nie stanowi odrębnego typu, jednak nieco odmienne od męskiego jest jego powstawanie, rozwój i radzenie sobie z nim. Ta specyfika kobiecego problemu alkoholowego dostatecznie uzasadnia potrzebę – czy wręcz konieczność – podjęcia pogłębionych studiów nad jego przyczynami, przebiegiem i próbami wyzwalania się z niego kobiet.

Pomimo tego, że problemy alkoholowe przez całe dekady zwykło się niesłusznie wiązać przede wszystkim z mężczyznami, okazjonalnie także kobiety znajdowały się w polu zainteresowania badaczy tej problematyki. Z polskich pozycji wydawniczych warto wspomnieć o opublikowanych już w latach 60. i 70. ubiegłego wieku takich pozycjach, jak: *Pięćset przypadków alkoholizmu u kobiet* Bolesława Ałapina³, wybrane referaty przygotowane na potrzeby łódzkiej konferencji zatytułowanej *Alkoholizm i kobieta*, zamieszczone w jednym z tomów „Alkoholologii Łódzkiej”⁴, czy *Klinika alkoholizmu u kobiet* Krystyny Łęczyckiej⁵. Kolejne lata przyniosły tylko stosunkowo niewielki dorobek teoretyków i badaczy tej problematyki (będzie o nich mowa w podrozdziale 3.1.). Zaniedbania w tym zakresie stanowiły więc kolejny argument przemawiający za eksploracją tej nieco pomijanej tematyki. Ponieważ kobiecy sposób borykania się z własnymi problemami alkoholowymi wydaje się szczególnie interesujący, stąd podjęcie przeze mnie próby jego diagnozy i analizy kształtowania się sytuacji życiowej kobiet, warunkowanej najpierw ich problemem alkoholowym, a następnie decyzją o podjęciu i utrzymaniu abstynencji przybierającej w miarę upływu czasu (i wkładanego wysiłku) postać zdrowienia.

Chociaż na temat alkoholu prowadzone są liczne i zróżnicowane rozważania, to przedmiotem mojego zainteresowania jest jednak tylko pewien

³ B. Ałapin, *Pięćset przypadków alkoholizmu u kobiet*, Warszawa 1965. Autor dokonał analizy historii 500 kobiet ze stwierdzonym alkoholizmem w zakresie jego etiologii, przebiegu, konsekwencji i leczenia.

⁴ Mowa tu o: „Alkoholologia Łódzka” 1967, t. 3, nr 1.

⁵ K. Łęczycka, *Klinika alkoholizmu u kobiet*, Warszawa 1972. W publikacji tej autorka dokonała przeglądu (kompletnego?) piśmiennictwa polskiego dotyczącego zagadnienia kobiecego alkoholizmu w przedziale czasowym od lat 20. do 70. ubiegłego wieku, jak również przeprowadziła własne badania (somatyczne, neurologiczne i psychiatryczne 100 kobiet i 100 mężczyzn podejmujących leczenie szpitalne z powodu zdiagnozowanego alkoholizmu, dodając do próby badawczej 100 kobiet z zaburzeniami psychicznymi, niedotkniętych chorobą alkoholową, potraktowanych jako grupa kontrolna).

aspekt jego obecności w doświadczeniu społecznym. Dokonując analiz, przyjmuję ujęcie charakterystyczne dla nauk społecznych (choć problemem tym interesują się również inne nauki). Obecność tego problemu należy jednak postrzegać tak w doświadczeniu indywidualnym, jak i społecznym, bowiem zarówno indywidualne doświadczenia mają swe źródło w społecznym wymiarze problemu alkoholowego, jak i ten z kolei w swojej swoistej dialektyce wyznacza indywidualne losy uwikłanych weń jednostek, w tym również i kobiet.

Wyjaśnienia wymaga stosowane przeze mnie określenie „problemy alkoholowe”. Za Eugeniuszem Moczukiem można je rozumieć jako „całokształt szkód, jakie występują bezpośrednio u osób pijących alkohol, członków ich rodzin oraz pozostałych członków społeczeństwa, wymagających działań zmierzających do zmniejszenia rozmiarów lub wyeliminowania tego zjawiska”⁶. Uwikłanie w destrukcyjną siłę alkoholu trzeba przy tym widzieć szeroko, tak jak podpowiada DSM-5, tj. jako zaburzenia związane z używaniem alkoholu (*alcohol use disorder*), o różnym stopniu ich nasilenia – w postaci: łagodnej, umiarkowanej i ciężkiej (więcej o tym w podrozdziale 1.3.).

Choć w rozważaniach sięgam do dorobku kilku dyscyplin naukowych, w których podejmowane są wyjaśnienia i interpretacje interesujących mnie obszarów tematycznych, swoje rozważania sytuuję przede wszystkim w obrębie pedagogiki społecznej, bo z nią identyfikuję się najsilniej. Taki punkt widzenia i analizowania podejmowanej problematyki nakazuje koncentrację uwagi badacza na środowisku, które – w założeniach pedagogiki społecznej – silnie warunkuje kształt sytuacji życiowej oraz wartości, dążeń, potrzeb i wyborów żyjących w nim osób. Jak dodaje Anna Nowak, „zachowanie każdego człowieka zależy nie tylko od cech osobowości, właściwości i stanu środowiska, ale także od rozpatrywanej szerzej jego osobistej sytuacji jako układu wzajemnych stosunków, interakcji z innymi elementami tego środowiska, które należy rozumieć jako ważne, bo już zdobyte, terazniejsze lub dopiero przyszłe życiowe doświadczenia”⁷. Decydując się na takie ujęcie, w centrum moich zainteresowań umieściłam środowiskowe uwikłania oraz uwarunkowania procesu uzależniania się alkoholowego kobiet – począwszy od inicjacji alkoholowej, poprzez stopniowe swoiste ubezwłasnowalnianie przez alkohol, aż po próby wychodzenia z uzależnienia od niego.

Problem alkoholowy sytuuję w kontekście teoretycznym, który stanowią teorie problemów społecznych (w rozdziale I). Jak zauważa Krzysztof Frysztacki: „alkohol jest swoistym punktem wyjścia oraz punktem skupie-

⁶ E. Moczuk, *Postrzeganie problemów alkoholowych przez pracowników pomocy społecznej*, „Problemy Alkoholizmu” 2000, nr 3, s. 8.

⁷ A. Nowak, *Zagrożenie wykluczeniem społecznym kobiet niepełnosprawnych*, Katowice 2012, s. 452-453.

nia dla złożonego i coraz silniej definiowanego oraz manifestowanego problemu. Najprościej moglibyśmy skonstatować, że przede wszystkim objawia się to w ogólnej aprobacie dla spożywania alkoholu i zarazem w sprzeciwie wobec jego nadużywania, wynikającym z uświadamiania sobie płynących stąd zagrożeń, zwłaszcza ryzyka alkoholizmu. Jest to formuła w ogólnym ujęciu dopuszczalna, chociaż zwykle rzeczywistość jest bardziej złożona. W tym miejscu interesuje nas oczywiście ta druga strona, alkohol jako czynnik prowadzący do występowania i postrzegania określonych problemów społecznych⁸. Ujęcie interesującego mnie problemu alkoholowego, ze względu na jego przejawy, skalę i dynamikę, wymagało przede wszystkim pokazania jego negatywnych następstw (o różnorodnych charakterze i zakresie). Omówienie społecznego wymiaru tego problemu dopełnia zarysowanie go z perspektywy indywidualnej.

Ponieważ osią tematyczną jest tu kobiecy problem alkoholowy, w rozdziale II ujęłam specyfikę kobiecego używania, nadużywania, uzależniania się i uzależnienia od alkoholu (z wyróżnieniem ich aspektów biologicznych, psychologicznych i społeczno-kulturowych) oraz ich konsekwencje implikujące konieczność reakcji społecznej. Uwagę poświęciłam również działaniom państwa w tym obszarze, wskazując stosowne akty prawne oraz omawiając działania instytucjonalne podejmowane w związku z problemem alkoholowym (nie tylko kobiecym).

Kolejną część niniejszej publikacji stanowi ukazanie metodologicznych rozstrzygnięć konstytuujących mój autorski projekt badawczy, prezentowany na tle badań empirycznych diagnozujących problem alkoholowy kobiet w Polsce. Zrealizowane badania miały charakter diagnostyczno-weryfikacyjny. Część faktograficzna niniejszej monografii, zgodnie z wcześniej sygnalizowaną pedagogiczno-społeczną perspektywą, zawiera zarysowanie obrazu Poznania jako środowiska wielkomiejskiego, w którym obecny jest problem alkoholowy kobiet, oraz opis podejmowanych w nim prób jego rozwiązywania (wyniki tych analiz zawarto w rozdziale IV), a ponadto efekty rozpoznania sytuacji kobiet uzależnionych od alkoholu, które podjęły lub ukończyły terapię (rezultat eksploracji tego obszaru badawczego poświęcony został rozdział V). Takie ujęcie wydało się szczególnie interesujące i uprawnione poznawczo, a jego uzasadnienie można znaleźć między innymi w wypowiedzi Krzysztofa Frysztackiego, który stwierdził, że „nie jest to podział na całkowicie wykluczające się części, gdyż z jednej strony zajmowanie się owymi ludzkimi sprawami uwikłane jest w myślenie o ogólniejszych zjawiskach i problemach, a z drugiej strony

⁸ K. Frysztacki, *Socjologia problemów społecznych*, Warszawa 2009, s. 105.

nawet najogólniejsze cechy i prawidłowości zawierają w sobie indywidualizowane kwestie”⁹.

Rozumienie problemów społecznych przyjąłam za Krzysztofem Fryszta-ckim, który definiował je jako „zagrożenie dla wartości, norm społecznych, reguł instytucjonalnych, ogólnego porządku społecznego czy szczególnych interesów, wreszcie w skrajnych przypadkach dla trwania społeczeństwa jako takiego”¹⁰ i który dalej wskazywał na konieczność implikowania za-równo przekonania o możliwości przewycięzenia tego zagrożenia, jak i konkretnych przedsięwzięć w postaci działań zbiorowych¹¹. Ulegając tej sugestii, ostatnią część pracy poświęciłam opisowi form działania podejmowanych w obliczu problemu alkoholowego kobiet, a dokładniej wspiera-niu ich w procesie wychodzenia przez nie z uzależnienia alkoholowego, z ukazaniem realiów i potrzeb w tym zakresie w polskiej rzeczywistości oraz szans optymalizowania tych działań.

Na koniec pozostała mi przyjemność wyrażenia swojej wdzięczności oso-bom, bez których finalizowanie pracy nad tą książką toczyłoby się znacznie trudniej.

Serdeczne podziękowania składam Panu prof. zw. drowi hab. Jerzemu Modrzewskiemu, który wytrwale, od wielu lat, mobilizuje mnie do ciągłych poszukiwań odpowiedzi na Jego prowokujące pytania, powodujące, że oczy-wistości gubią swoją oczywistość.

Osobne słowa podziękowania adresuję do Recenzentki niniejszej publika-cji – Pani prof. zw. dr hab. Ewy Syrek – za czas poświęcony na lekturę i cenne podpowiedzi.

Wyrazy wdzięczności kieruję do Pani Dziekan Wydziału Studiów Edu-kacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu – prof. zw. dr hab. Agnieszki Cybal-Michalskiej – bez której wsparcia finansowego publikacja ta nie ukazałaby się drukiem.

Interesujący materiał badawczy został uzyskany dzięki chęci podzielenia się swoją wiedzą i doświadczeniem przez wytypowanych przeze mnie przed-stawicieli kilku profesji: terapeutów uzależnień, pracowników socjalnych, kuratorów sądowych, asystentów rodziny, osób zatrudnionych w Programie Wsparcia Rodziny oraz kierowniczkę hostelu dla osób uzależnionych i ich ro-dzin, jak również reprezentantów Wydziału Zdrowia i Spraw Społecznych Urzędu Miasta Poznania oraz Wojewódzkiego Ośrodka Terapii Uzależnień i Współuzależnienia – wszystkim tym osobom składam serdeczne podzię-

⁹ Ibidem, s. 179.

¹⁰ K. Frysztacki, *Problemy społeczne*, (w:) *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Warszawa 2000, s. 33.

¹¹ Ibidem, s. 33.

kowania. Jestem także ogromnie wdzięczna szczególnie kilku terapeutkom uzależnień ze środowiska poznańskiego oraz kilkunastu pracownikom socjalnym z Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Poznaniu, z filii Wilda, za pośredniczenie pomiędzy moimi respondentkami a mną. Niezmiernie dziękuję także za otwartość kobiet z jednej z poznańskich grup AA – grupy „Kobiety”, której doświadczyłam podczas kilkunastu mityngów otwartych, a także dziękuję wszystkim moim respondentkom wypełniającym kwestionariusz ankiety, którym – szanując ich prawo do anonimowości – nie mogłam dotąd podziękować osobiście.

Z całego serca dziękuję mojemu mężowi. Za wiarę we mnie. Za cierpliwość. Za wyrozumiałość. Za każdą herbatę z cytryną postawioną obok laptopa.

Nie sposób przywołać tu wszystkich osób – członków mojej rodziny i moich przyjaciół – które dopingowały mnie do pracy nad tą publikacją. Dziękuję Wam wszystkim!

Ewa Włodarczyk